
ISTORIJSKA I NAUČNO-TEORIJSKA ISHODIŠTA SAVREMENOG OBLIKOVANJA ULOGE ŽENE U VOJSCI

dr Jovanka Šaranović¹, naučni saradnik

Rezime: *Za definisanje uloge žene u vojsci, u skladu sa savremenim socijalno-ekonomskim, naučno-tehnološkim, demografskim i bezbednosnim oklonostima, potrebno je da se sagleda istorijska dimenzija te pojave kako bi se realnije sagledali mogući okviri njene dalje transformacije. Svakako, to nije dovoljan uslov za donošenje primerenih rešenja. U tom cilju analizirani su rezultati istraživanja osobnosti ženske populacije i razlike između muškaraca i žena u pogledu njihovih biofizičkih i psihosocijalnih karakteristika koje treba imati u vidu kada se procenjuju potrebe i mogućnosti veće zastupljenosti žena na poslovima koji su tradicionalno dodeljivani muškarcima.*

Ključne reči: *žena, tradicionalna uloga, savremeno gledanje uloge žene u vojsci.*

Summary: *Defining the role of women in the military in accordance with the modern socio-economic, scientific, technical, demographic and security conditions, requires a prop-*

---

¹ Autor je načelnik Odeljenja za studije odbrane u Institutu za strategijska istraživanja.

---

er insight into the historical dimension of that phenomenon in order to have a more realistic view on the possible framework for its further transformation. It is not, by all means, a sufficient condition for finding adequate solutions. Therefore, an analysis has been done on the results of the research on the characteristics of the female population and the differences between men and women, regarding their biophysical and psycho-social characteristics. This should be taken into account when assessing the needs and possibilities of greater involvement of women in jobs traditionally assigned to men.

Key words: woman, traditional role, woman in the armed forces.

Uvod

Žena u vojsci nesumnjivo je dovoljno provokativna tema. Pitanja koja ona obuhvata su brojna. Izgleda da je žena još uvek suočena sa dilemom da li da uđe u taj neprikosnoveni, bogom dani svet muškarca? Koje poslove da obavlja? Da li svojim prisustvom u tom svetu remeti prividnu harmoniju vladajućih stereotipa? Razlog tome je činjenica da se uloga žene, oblikovala pod uticajem shvatanja da je ona biološki predodređena da bude, prvenstveno majka i supruga, da podiže decu i brine o domaćinstvu. Zato ne treba da čudi što je vekovima bila u senci dominantne uloge muškarca-vojnika, ratnika.

Međutim, vremenom mnogo toga se promenilo. Učešće žena u različitim poslovima u vojsci već je postala uobičajena pojava u većini savremenih zemalja. One se sve češće nalaze u ulozi vojnika u miru i u ratu, u neborbenim ali i u borbenim sastavima, u pozadini i na frontu. Čime su te promene uzrokovane? Ko su te žene? Da li je reč o atipičnim osobama – ženama sa „viškom muških hormona“ sklonim da postupaju kao muškarci. Da li je to, kako neki smatraju, ustanak ćerki protiv očeva i njihovog patrijarhalnog uređenja sveta, ili pak samo ekces emancipacije žena koji je obeležio decenije dvadesetog veka?

Radi iznalaženja odgovora na neka od ovih pitanja, neophodno je da se, pored relevantnih naučnih saznanja, imaju u vidu i pouke dosadašnje prakse jer rešenja koja su preživela vekove mogu biti, ako ne uzor za oponašanje, onda, bar, putokaz u kom pravcu valjana rešenja mogu da se traže. Moderno koje ignoriše tradicionalno ima male izgleda da bude plodotvorno. Koje su osnovne odlike tih rešenja i na kakvim shvatanjima su prvenstveno utemeljena?

1. Tradicionalno gledanje na ulogu žene u vojsci

Dominantna odlika tradicionalnog gledanja na ulogu žene u vojsci proistekla je iz opšteg stava da žena nije stvorena za ratnika. Pokriće za uskraćivanje te uloge bilo je čvrsto uverenje o izrazitoj biološkoj nejednakosti polova. Prihvaćeno je stanovište da se žene značajno razlikuju od muškaraca po mogućnostima obavljanja određenih poslova. Shodno tim naglašenim različitostima, muškarac je jednostavno označen kao biće predodređeno da ratuje. Od kada datira ova „prirodna“ podela poslova na muške i ženske, najbolje ilustruje Vegecije svojim rečima da „ribarima, lovcima na ptice, poslastičarima, tkačima i svima onima koji izgleda da su angažovani u zanimanjima koja odgovaraju ženama ne bi trebalo dozvoliti pristup kasarnama“. Takvo gledanje implicitno diskvalifikuje ženu iz vojničkog stroja. „Dokazi“ za opravdanost te diskvalifikacije mogu se naći još u starogrčkom mitu o poreklu muškarca i žene kao i kasnije u biblijskom tumačenju čovekovog postanka. Tumačenjem da je bog odredio da žena bude izazov muškarcu i da ga navodi na zlo, Biblija je biološkoj inferiornosti žene pridodala još jedan hendikep – svojevrstu etičku inferiornost. U skladu sa tom biblijskom anatemom uobličavale su se ne samo običajne nego i pravne norme. Tako su ženi ne samo bila uskraćena prava na sve „muške“ poslove nego joj je u nekim zemljama čak bilo zakonom onemogućeno da svedoči na sudu. To dovoljno govori koliko se njenoj reči verovalo. Uostalom, i veliki pesnik nije odoleo da ne speva stih „ćud je ženska smiješna rabota“, a smiješnim radotama nije moglo biti mesta u ozbiljnom poslu kakav je vojnički.

Interesantno je da i filozofska misao antičke Grčke iz vremena procvata atinske demokratije nije osporavala to stanovište. Tako je na primer *Aristotel* tvrdio da je superiornost muškarca nad ženom pojava uslovljena prirodnim

zakonitostima. On je to dokazivao „naučnom“ činjenicom da su posvuda u prirodi muška lica fizički razvijenija od ženskih. Prema njegovom shvatanju muškarac se odnosi prema ženi kao Sunce prema Zemlji. *Pitagora* je smatrao da „postoji jedan dobar princip koji je stvorio red, svetlost i muškarca; i jedan rđav princip koji je stvorio kaos, mrak i ženu“. Kasnija shvatanja unela su znatne novine ali nisu bitno odstupila od pomenutog stava. *Ruso* smatra da je zadatak žene da se dopada muškarcu, da ga teši i odgaja i konačno, ili na prvo mesto da mu bude korisna. *Hegel*, zastupa stav da je ženi mesto unutar porodice, bez mogućnosti da iz nje izađe. Tako za ženu brak i porodica postaju dužnost, a svrha braka – reprodukcija.

U skladu sa takvim duboko ukorenjenim i široko rasprostranjenim shvatanjima o prirodnoj nejednakosti polova, sve do pobeđe industrijske revolucije uloge polova bile su strogo podeljene. Dužnost žene svodila se na aktivnost u kući, dok je muškarac obavljao poslove van kuće. To se odnosilo naročito na poslove koji su bili plaćeni, pa je tako muškarac smatran jedinim izdržavaocem i nosiocem blagostanja u porodici. Dvoličnost takvog morala ogledala se u tome što je, i kada je bio u pitanju isti posao, podela uloga zavisila od toga da li se posao obavlja u kući ili van nje. Kasnije, kada je žena izašla iz uskog kruga porodice i iz kuće, potcenjivački stav ispoljavan je manjim vrednovanjem njenog rada, bez obzira na efikasnost.

Dakle, odnos prema pitanju angažovanja žena u društvenom životu uopšte, a u vojsci posebno, ostao je suviše dugo zarobljen stereotipnim shvatanjem prirode žene, u čijoj je ekstremnoj varijanti žena oslikavana kao glupa, nagla, uvek sklona da čini suprotno od onoga što joj se naredi, suviše emotivna, nežna, nepostojana i nepromišljena, osoba koja će lako izdati, slagati, koja ne može ubiti, nego će pre ispoljiti samilost. Ostajanje na tim pozicijama neminovno je redukovalo ulogu žene u vojsci na funkcije koje ne zadiru u nepri-

kosnoveni svet „muških poslova“. Naravno, to nikako ne znači da one, u prostoru koji im je bio dostupan, nisu imale značajnu ulogu i kada je ta uloga ostajala u senci mnogo više eksponiranih i, po pravilu, društveno uvažavanijih uloga muškarca, među kojima je, kada je reč o vojsci, uloga ratnika bila sinonim za uzvišene dužnosti. Žena je pri tome, svakako, bila pozvana da, sa pozicija koje nisu osporavale prioritarno pravo muškarca na tu dužnost, daje nesebičan doprinos uspešnom obavljanju tih dužnosti. Načini na koje je ona to činila veoma su raznovrsni i teško se mogu bez ostatka svesti na konačan broj kategorija.

Ipak, nema sumnje da su među njima, kao nezaobilazne, jasno prepoznatljive nekolike funkcije, koje konstituišu tradicionalnu ulogu žene u vojsci – komplementarnu ulozi muškarca. Među tim funkcijama kao nezaobilazne, jasno su prepoznatljive nekolike: 1) pružanje moralne podrške; 2) negovanje i vaspitavanje budućih ratnika; 3) pružanje prve pomoći ranjenima i iznemoglima; 4) ublažavanje duševnih rana; 5) snabdevanje ratnika i 6) sadejstvovanje borcima na frontu.

Od kakvog je značaja za muškarca bilo ženino svrstavanje na njegovu stranu, odnosno moralna podrška koju mu je pružala, slikovito je iskazala Virdžinija Vulf sledećim rečima: „Žene sve ove vekove predstavljaju uveličavajuća ogledala koja poseduju magičnu i privlačnu moć odražavanja figure muškarca u dvostrukoj veličini... “ Bez te moći „verovatno bi zemlja još uvek bila močvara i džungla. Slave svih naših ratova bi bile nepoznate... ogledala su od suštinskog značaja za sve velike i herojske akcije“. Dragocenost nagrade koju su ratnici dobijali od žena u vidu podrške i slavljenja njihovih uspeha bila je uvek izdašno izvorište borbenog morala i ratničkog raspoloženja uopšte. Stoga, izgleda da ne preteruju oni koji tvrde da jedini način koji može naterati muškarce da prestanu da ratuju jeste da se utiče na žene da prestanu da im se dive.

S obzirom na to da je žena uvek bila snažna moralna potpora muškarcu, ona je, s druge strane, neizbežno postala objekat nasrtaja neprijatelja. Preotimanje naklonosti žene protivnika bio je jedan od načina pokoravanja suparničke strane, koji ima dublji smisao od brutalnog satiranja protivnika. Pri tome je ključna stvar bila pridobiti ženu, a ne oteti je. Otuda je strepnja od mogućeg gubitka naklonosti žena sopstvenog roda bila nešto što se mora preduprediti ostvarivanjem blistave pobede nad protivnikom i što, samo po sebi, nagoni ratnike na visok stepen požrtvovanosti. Ilustracije radi, kada su Džingis Kana, pitali šta je najveličanstvenija stvar u životu, odgovorio je: „Da jednom vidim neprijatelja kako se kupa u suzama dok neko grli njegove žene.“

Uočavanje te dimenzije poraza protivnika, a istovremeno i sama privlačnost žene, dodelili su joj, neminovno, i ulogu cilja kojem se teži, pa time i ulogu žrtve. Ova specifična ali nezaobilazna uloga, koju žena ima čak i kada je nije potpuno svesna, mogla bi se, savremenom terminologijom, nazvati ulogom „kolateralne žrtve“, odnosno „kolateralne nagrade“. Za razliku od nekih davnih vremena, ona se danas nigde zvanično ne ističe, jer bi, kao takva, bila društveno neprihvatljiva, anatemisana i kompromitujuća za onoga ko je vidi kao kolateralnu dobit, ali ona evidentno postoji i na nju se prećutno računa, o čemu, nažalost, ubedljivo svedoče i ratna zbivanja 90-ih godina na prostoru bivše Jugoslavije.

Uz pružanje moralne podrške ratnicima nezamenjiva funkcija žene od interesa za vojsku bila je da obezbedi zdravo potomstvo i da ga uz pružanje majčinske brige vaspitava da bude spremno da se žrtvuje za vojničke ideale. Kao nosilac biološke reprodukcije – biće koje rađa biće, žena – majka je prva učiteljica života, ovaploćenje nesebičnosti i uzvišene ljubavi, a to je uloga koja počiva na najsnažnijem ženskom instinktu – materinskom, gde je ženi usađena svest da joj je poverena „briga o ljudskim začecima“. Iz tog instinkta se

izvode i najveće vrline i sposobnosti ženine koje ona prenosi na biće koje neguje i vaspitava, što u potpunosti daje za pravo Likurgu kada tvrdi da je u krilu zdravih žena skrivena snaga jednog naroda. Ostvarivanje ove uloge je od izuzetnog značaja za psihološko stanje onih koji se nalaze na bojištu. Strah od pogibije vojnik može uspješnije da kontroliše uz uverenje da se njegov život nastavlja životom naslednika, o čijoj sigurnosti brine žena. Posvećenost te uloge veoma rečito iskazuju stihovi epske pesme u kojoj se poručuje supruzi komandanta nastradale vojske da „hrani sina i šalje na vojsku“.

Pružanje prve pomoći ranjenima i iznemoglina je još jedna od nekoliko prioritarnih uloga žene koja je proistekla iz pretpostavljene i neosporene prirode ženskog bića da može, više nego muškarac, da izrazi osećanja, ispoljava milosrđe i nežnost, da se dublje uživlja u situaciju nemoćnih, da više saoseća sa onima kojima je pomoć potrebna, da nesebičnije tu pomoć pruža. Ta funkcija pružanja prve pomoći ranjenima na bojištu i civilima stradalim u ratnim pohodima posebno je došla do izražaja u delovanju organizacije Crvenog krsta, čije je osnivanje inspirisano strahovitim prizorima patnji hiljade ljudi, vojnika i civila, nastradalih u ratnim sukobima. Od tada počinje sve veće angažovanje žena (na dobrovoljnoj osnovi) u vojnim sanitetskim ustanovama, kao medicinsko osoblje sa civilnim statusom (lekari, medicinske sestre) ili kao dobrovoljne bolničarke u ratu, regrutovane preko Crvenog krsta.

Uloga žene kao milosrdnog stvorenja nije iscrpljena pružanjem prve pomoći ranjenima na bojištu i vidanjem telesnih rana, već je, po nepisanom pravilu, uključivala, u psihološkom smislu, i brigu o onima kojima je prva pomoć kasno stigla. Ženi je pripisana ta čudotvorna moć da zbrinjava duše pokojnika, nad kojima nije imao ko da izvrši opelo. Žena je bila ta koja je mogla da izdejstvuje čudo da, kako bi rekao pesnik, mladom Andri bude „blago đe je poginuo“ jer ga „divna usta ožališe i divne oči oplakaše“.

Sasvim drugačije prirode ali ne manje značajne jesu i ostale tradicionalne funkcije žene od interesa za vojsku. Za vreme dužih odsustvovanja daleko od kuće, bilo je prirodno da neko vojnicima pribavi, odnosno pripremi hranu, održava odeću, nosi delove opreme. Prirodno je bilo da se tog posla prihvati žena, kao neko ko nije pozvan da bude ratnik. Tako žene pratioci vojnika tzv. „kamp foloversi“ postaju svojevrsna preteča logističke podrške u savremenom značenju tog pojma. O značaju njihovog prisustva u neboračkom delu govori činjenica da su mnogi komandanti, procenjujući da su žene jednostavno potrebne, nalazili načina da ih zadrže i da brinu o njima, određujući čak posebno lice koje će biti zaduženo da im obezbeđuje smeštaj, transport i sledovanje. Sama praksa je nametnula potrebu da se to pitanje posebnim propisima reguliše, što je i učinjeno u Pruskoj, Austriji i Bavariji u 17. veku, gde je ozvaničeno prisustvo supruga u kasarnama u periodu mira, dok su u vreme rata one zvanično pratile vojsku.² U 18. veku, u engleskoj vojsci je takođe postojao sličan način angažovanja žena, s tim da su one često stavljane pod komandu neke od žena koja je za njih bila odgovorna.³ Time je njihov status, zapravo, nagovestio ono što, de fakto, i jeste njihovo mesto u savremenim armijama, naravno, lišeno funkcije pružanja nekih usluga koje su mogle da postoje samo u varijanti podređenog položaja, što u svakom slučaju isključuje standarde elementarne ravnopravnosti polova. Taj oblik fizičkog prisustva žena uz vojsku u formi „kamp foloversa“ možda najbolje oslikava raznovrsnost ženskih funkcija u poslovima vezanim za vojsku.

² Čak je bio preciziran postotak koliko može biti oženjenih vojnika koji mogu voditi sa sobom supruge. U pruskoj vojsci to je bio jedan od trojice, u Bavariji i Austriji jedan od dvadeset.

³ Ovo rešenje biće u 20. veku primenjeno kao forma ostvarivanja komandnog odnosa u ženskom delu sastava britanske i američke vojske. To je praktično prvi nezvaničan oblik formiranja nekakvih ženskih sastava u okviru vojske.

Pored svih navedenih uloga, žene su se povremeno, uglavnom u izuzetno teškim situacijama, nalazile u ulozi muškarčevog saborca. Naravno, čim bi se kritično stanje prevladalo, ponovo bi se uspostavljala tradicionalna praksa sklanjanja žena od poslova koji „ženskoj čudi“ ne pristaju. Ipak, doprinos koji su u takvim prilikama žene dale zajedničkoj borbi vredan je ne samo pomena nego i dostojan punog poštovanja.

Može se reći da je, generalno posmatrano, tradicionalna uloga žene u vojsci uvek bila komplementarna ulozi muškarca. Nikad nije bila supstituisuća. Kada je to bila, ako je bila, onda je to ekskluzivan slučaj koji je zabeležen kao otklon od dominantnog, preovlađujućeg stanja. Ta uloga, komplementarna ulozi muškarca, bila je, po svojoj prirodi, podržavajuća, u različitim aspektima sadejstvjujuća, po društvenom renomeu – pomoćna, indirektno eksponirajuća.

Nema sumnje da je vojska i dan-danas jedna od radnih sredina u kojoj je vidno prisutna podela uloga na muške i ženske, iako ne u nekadašnjoj drastičnoj diskriminatorskoj varijanti. Postavlja se pitanje koliko je ona prihvatljiva u sadašnjim uslovima, da li je na nečiju štetu ustoličena i da li kao takva treba da pretrpi izvesnu izmenu. Odgovor na to pitanje zahteva, pored ostalog, i uvid u rezultate brojnih istraživanja, posvećenih identifikovanju specifičnosti ženske prirode relevantnih za obavljanje poslova u vojsci.

Rezultati brojnih istraživanja, i kod nas i u svetu, ukazuju na specifične biofizičke i psihosocijalne karakteristike muškaraca i žena, koje treba imati u vidu kada se procenjuju potrebe i mogućnosti veće zastupljenosti žena na poslovima koji su tradicionalno dodeljivani muškarcima.

2. Savremeno gledanje na ulogu žene u vojsci – rezultati istraživanja

Kada je reč o fizičkim karakteristikama žena nije sporno da je žena u tom pogledu inferiorna. Npr. snaga mišića i fizička izdržljivost je za oko 30 do 60 odsto manja kod žena, zbog čega samo jedan odsto žena dostiže stepen postignuća karakterističan za muškarce. One u proseku imaju nižu opštu radnu sposobnost i moraju da opterete sebe 25–35 odsto više nego muškarci da bi postigle isti učinak. Veće naprezanje kod žena, kada obavljaju fizički zahtevne zadatke, ima za posledicu veći rizik od povređivanja.

Kada je reč o zahtevima fizičke obuke, savremena vojska ima sasvim jasan odgovor na pitanje da li žene treba da treniraju zajedno sa muškarcima. Taj odgovor glasi – držanje koraka sa većinom muškaraca u svim poslovima je suviše veliki zahtev za skoro svaku ženu. S druge strane, uvežbavanje čitavog sastava prema fizičkim standardima koji bi bili odgovarajući za većinu žena značilo bi da muškarci ne bi dobili odgovarajuću (pristojnu) obuku.

Ovi pokazatelji inferiornosti žena u pogledu fizičke snage i izdržljivosti, potvrdili su neminovnost izvesnih ograničenja kada je reč o njihovom angažovanju na poslovima u vojsci na kojima bi bile izložene velikim fizičkim naprezanjima. Postavljanje tih ograničenja opravdano je zbog najmanje dva razloga. Prvo, zbog radne efikasnosti koja, pri izvršavanju tih zadataka, nesumnjivo zavisi od fizičke sposobnosti i drugo, zbog rizika od povređivanja, kojem su znatno više izloženi oni sa slabijom fizičkom snagom.

Kada je pak reč o razlikama između muškaraca i žena u pogledu pojedinih psihosocijalnih karakteristika, nije jednostavno izreći eksplicitan stav o tome da li te razlike čine ženu manje pogodnom za poslove u vojsci ili su one irelevantne. Ta dilema postaje još izraženija kada se razmatra uticaj osobina

ličnosti na funkcionisanje grupe i njeno postignuće. Aktuelnost tog pitanja, u ovom slučaju je sasvim evidentna s obzirom na to da se većina zadataka u vojsci izvršava u okviru timskog rada. Zato, kada se govori o opravdanosti većeg angažovanja žena u vojsci sa stanovišta njihovih sociopsiholoških osobenosti, potrebno je imati u vidu kako se te osobenosti odražavaju na grupnu dinamiku i efikasnost grupe.

Opšte prihvatljiv je stav da se grupi osoba određenog pola ne mogu pripisati karakteristike zasnovane na bazi pripadnosti tom polu. Naime, kako to slikovito ističe Kuzmin, za grupu ne važi matematičko pravilo da je jedan plus jedan jednako dva, već da je jedan plus jedan jednako funkcija od dva ($1+1=f(2)$). Zato procena uspešnosti u izvršavanju bilo kojeg timskog zadatka podrazumeva da se snaga i slabosti (prednosti i ograničenja) pojedinaca koji čine tim dovedu u vezu sa zahtevima zadatka, ali i sa konkretnim socijalnim ambijentom u kojem se on izvršava. Dakle, nemoguće je valjano suditi o uticaju karakteristika bilo kog pola na izvršavanje grupnih zadataka bez posebnog definisanja zahteva zadatka i relevantnih karakteristika grupe (tima, posade, posluge) koja ga izvršava.

Istraživanja pokazuju da način na koji se članovi neke grupe međusobno uvažavaju može determinisati efikasnost grupe. Promena statusa članova grupe, po pravilu, menja njihov odnos prema zadatku. Zbog toga je jasno da će dobro usmeren i osmišljen proces integracije žena u pretežno uniseks (muške) timove, kakvi dominiraju u vojsci, biti od velikog značaja za angažovanje žena u zajedničkim poslovima, a time i za samu efikasnost grupe.

Što se pak tiče insistiranja na tome da žene treba tretirati jednako kao i muškarce u vojsci, čak i kad je oružana borba u pitanju, sve više postaje jasno da je isti tretman u tim poslovima nešto što većinu žena, verovatno, ne bi posebno obradovalo. Na primer, ima dovoljno indicija da ukoliko žene bolje

poznaju rat, utoliko su manje spremne da u njemu učestvuju u ulozi borca. Sve to govori da pitanje angažovanja žena u vojsci nije do kraja istraženo i da postoje još uvek mnoge dileme.

Ova Konferencija jeste dobra prilika da se kroz razmenu iskustava dođe do saznanja o tome u kom pravcu promene treba da se odvijaju i koji su pri tome prioritetni potezi.

Očigledno je da ćemo se u traženju odgovora na postavljena pitanja suočavati sa mnogim nepoznicama. Međutim mnoge za to relevantne stvari ipak su poznate. Neosporno je da je, žena danas u poređenju sa ženom iz prošlosti u znatno većoj meri svesna svojih mogućnosti. Ona je uverena da mnogo može, ali u tome, ipak, ne preteruje. Ona uglavnom zna šta hoće a šta neće. Jedna od tih stvari, koju verovatno neće jeste to da bude samo forme radi izjednačena sa muškarcima. U primamnjivoj ponudi različitih poslova ona prepoznaje sadržaje tipa „kiselog grožđa od kojeg trnu zubi“, i ne želi po svaku cenu da ga proba. Zato nema sumnje da će ona, ako joj se pruži prava prilika da bira i da bude obaveštena o onome šta bira, naći za sebe odgovarajuće mesto u vojsci a da pri tome ne ugrozi ono što je čini ženom – nežnost, prefinjenost, osećajnost... Uostalom, ako bi pri tome izgubila te attribute, koji jesu njeno preimućstvo i nedostižna superiornost, kakve bi koristi bilo od takve jednakosti? Ko voli muškobanjastu ženu, pa makar ona bila i u muškoj ulozi?

Literatura:

1. Šaranović J., *Žena u odbrani – od tradicionalnog do savremenog*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2006.
2. Van Creveld, M., *Men, Women and War*, Cassel & Co, London, 2001.
3. De Bovoar, S., *Drugi pol, I činjenice i mitovi*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1982.